

TAGASIVAATEPEEGEL

Lugemisi Eesti Ornitoloogiaühingu ajaloost

Koostaja: Toomas Jüriado

Tartu, 2001

Sisukord

Saateks	3
Ühing läbi ajakeeriste (J. Elts)	4
Reministsentse ornitoloogiasektsioonist 1950ndatel (O. Renno)	6
Vana vaatleja ülestähendusi (E. Edula)	10
Linnuhuvilisena ELUS-i ornitoloogiasektsioonis ja EOÜ-s (V. Ahas)	12
Eerik Kumari elutöö jätkub (L. Metsaorg)	14
Alguses oli atlas (T. Jüriado)	21
Iseseisvuse taassünd (R. Mänd)	24
Igal linnul oma nimi (E. Leibak /T. Jüriado)	26

Saateks

See brošüür - või ehk tohib suurelisemalt öelda "raamatuke"?! - on õige ammuste plaanide realiseerumine. Kaugeltki mitte küll sellise mahu ja ajalise ulatusega, nagu esialgu loodetud, aga kus siis parem varblane peos kui tuvi katusel-põhimõtte veel paremini sobida võiks kui ornitoloogiaühingus!?

Tööplaanides seisis ajaloo-raamatukese väljaandmine juba ornitoloogiaühingu kevadise suursünnipäeva eel - paraku aga olid trükikulud rahalise katteta... Ja kui see mure murtud sai, oli suur suvi käes ja äärmiselt ebasobiv aeg hakata potentsiaalseid kirjutajaid tülitama. Mis seal salata - enamikule neist tuli saata mitu veenvat kirja - ja kaugeltki kõiki soovitud kirjutama kutsuda ei õnnestunudki. Suurim tänu kõigile, kes seda üleskutset siiski järgisid!

Et trükis liiga õhukeseks ei jääks, pidi auliikmeist ja muidu auväärseist kirjutajaist seltskonda kutsumata sisse trügima ka nende saatesõnade kirjutaja - koguni pooleteise looga. Võimalik, et tulevikus peabki järgmise ajalooraamatu koostamiseks südikust leidev inimene pigem just seda teed kõndima. See pole kindlasti mitte parim variant, aga samas oleme oma ühingu kroonikat kirjutades niigi lootusetult hiljaks jäänud - paljudest tegudest ja sündmustest enam elavaid tunnistajaid ei olegi... Pole enam kedagi, kes võiks jutustada, kuidas siis ikkagi ühing loodi; lahkunud on hulk suuri nimesid hoopis hilisematestki aegadest. Nende kirjatöodesse, kes kirjutama soostusid, suhtusin äärmise respektiga ja piirdusin nii väheste muudatuste-parandustega kui iganes võimalik - et lisaks faktidele püsiks alles ka erinevate inimeste erinev ütlemisviis.

Tänu käesolevale trükisele on suurepäraselt kokku võetud vähemalt kaks olulist lõiku Eesti (harrastus)ornitoloogias: Loodusuurijate Seltsi ornitoloogiasektsiooni tegevus 1950ndail aastail läbi Olav Renno erakordse mälu ja täpse sule ning Linda Metsaoru ülestähendused sellest vapustavast tööst, mida ta ise läbi aastakümnete on teinud noorte linnu- või laiemalt loodusehuvi kasvatamisel. Niiviisi jään lootusega ootama, et keegi edaspidi taas ajalootrükise koostajaks tahab hakata. Ja praegu palun lugejailt heatahtlikku suhtumist ja usun, et seekord pole esimene vasikas lausa aia taha läinud!

Toomas Jüriado, koostaja

Ühing läbi ajakeeriste

Jaanus Elts

EOÜ juhatuse esimees alates 2000

Ornitoloogiaühingu arhiivis on säilinud koltunud lehtedega kaustik, mille esimesel siselehel musta tindiga on kirjutatud:

"Ornitoloogilise ühingu awamise koosolek 5. mail 1921.

Koosolekust wõtawad osa prof. Piiper, rektor Koppel, lektor Daniel, üliõpilased Wilberg, Mikael, Johanson, Wares, Reinwald.

Prof. Piiper tutvustab esialgse töökawaga, mis tema prowisoorselt kokku seadnud. Enne teatab ta, et 1. mail oli ülikooli aulas ühingu asutuskoosolek, kus peale rektor Koppeli sissejuhatawat kõnet 15 inimest ühinesid..."

Nii meie ühing alguse sai. Kuigi ajad olid hoopis teised kui praegu, leiab vanadest koosolekuprotokollidest nii mõndagi päevakajalist. Isegi ühingu põhikirjalised eesmärgis on suurelt jaolt jäänud samadeks. Nii kirjutati juba 1921. aasta kevadel ühingu ülesannetena järgmist:

- 1) kodumaal alaliselt ja ajutiselt asuwate linnu liikide täpne kindlaks määramine;
- 2) kodumaa lindude eluwiisi uurimine;
- 3) kodumaa rändlindude tuleku ja mineku täpne tähelepanek;
- 4) teadmisi lindude elu ja olu üle kõnes ning kirjas rahwa hulgas laiali laotamine;
- 5) lindude kaitse.

Ornitoloogiaühingu esimesse juhatusse waliti prof. Johannes Piiper, rektor Heinrich Koppel ja tollajal veel üliõpilane Gustav Wilberg (hilisema nimega Vilbaste). Ühing alles seadis enesele sihte, seepärast tegeleti ühtaegu nii lindude lisaõõtmisega Toomemäel kui ka Eesti oma linnurõngaste tellimisega, ornitoloogiliste ekskursioonide korraldamisest rääkimata. Samuti oli korduvalt päevakorral ettepanek liituda Looduseuurijate Seltsiga, mis tol aja juba ülikooli juures aktiivselt tegev oli.

Looduseuurijate Seltsi juures tegutses ühing ornitoloogiasektsioonina, kandes lühemat aega ka zooloogiasektsiooni nime ning vastaval perioodil tõepoolest oli muuhulgas tegev ka üldisemalt loomastiku uurimisel.

Üks traditsioonilisi tegevusvorme oli sektsiooni ajal ettekandekoosolekute pidamine. Nendel said sõna nii elukutselised kui asjaarmastajad linnusõbrad, harvad polnud ka juhud, kui mõni noor koolipoiss oma vaatlustulemustest teistele

ette kandis. Vastavalt esinejate tuntuusele ja ettekande huvitavusele kõikus koosolekul osalejate arv üldjuhul 20-40 inimese vahel. Veel 30 aastat tagasi näis tõeliseks tõmbenumbriks olevat, kui ettekande pealkirja juurde oli lisatud "koos värviliste diapositiivide demonstreerimisega". Sageli kõneldi ka huvitavatest reisidest ja osalemisest konverentsidel. Ilmselt polnud ettekannete teemad ja aine käsitus aastakümneid tagasi veel liialt keeruline, sest sektsiooni koosolekul osales palju muude erialade inimesi. Isegi kui ettekande pealkiri kippus olema akadeemiline, siis selle sisu oli valdavalt siiski rahvapärane ja käsitles peamiselt lindude vaatlemist. Tõsi - teaduslik ornitoloogia oligi NSVL-is hoopis teistsugune, kui arenenud riikides, kuid sellest ei tohtinud sel ajal ju kõnelda.

Niinimetatud sotsialismiperioodil osales ornitoloogiasektsiooni töödes erakordselt palju inimesi. Oli see ju üks vähestest mittepoliitilise tegevuse valdkondadest, kus inimesed oma tahet võrdlemisi vabalt võisid realiseerida. Nii polegi imestada, et sektsiooni poolt välja saadetud ankeetidele tuli rohkelt vastuseid ja sidepidamine organisatsiooniga oli osalejatele justkui auasi.

Tõsi, sel perioodil kaotas ornitoloogiasektsioon oma rolli tegeliku organisatsioonina. Sirvides pool sajandit vanu tööplaanid ja muid selliseid dokumente ei saa kohati kohe üldse aru, mis asutuse materjalidega on tegemist. Vaid dokumendi pealkiri viitab seotusele ornitoloogiasektsiooniga. Näiteks:

"LUS-i ornitoloogiasektsiooni 1955. a. tegevusaruanne.

I Täidetud tööde üldiseloomustus ja hinnang.

1955. a. jätkas sektsioon TA Zooloogia ja Botaanika Instituudi zooloogiasektori teadusliku uurimistöö temaatilise plaani täitmisele kaasaaitamist ornitoloogiliste ja mammaloloogiliste teemade (kokku 3 peamist alateemat) alal. Peale selle hõlmati sektsiooni liikmete ja usaldusmeeste töödega üleplaaniiselt 4 küsimust. Peale I teema ("Karusnahaloomade introduktioon ja aklimatiseerimine Eesti NSV-s"), ..." Ei jää muud tõdeda, kui et sektsiooni juhtidel olid ametiasjad ja hobid tõsiselt sassi läinud!

Ilmselt suurem osa toleaegetest kaastöölised-kirjasaatjatest ei pannud seda (kaasaegses tähenduses korrupsiooni!) tähele ning olid rõõmsad, kui said sotsialistliku töövõistluse vahele ka midagi huvitavat teha. Seepärast polegi ehk imestada, et esimese lindude pesitsusaegse levikuatlase koostamisse suudeti kaasata sadu inimesi, kellel puudus varasem "avalik huvi" lindude vastu. 20 aastat tagasi oli linnuatlase koostamine kuum teema ja paljud, nii kolhoosnikud, kirjanikud või kooliõpilased, osalesid andmete kogumises suure innuga. See periood eesti ornitoloogias oli ilmselt kõige suurema avalikkuse menuga kogu eelmise sajandi jooksul! Fred Jüssi raadiosaatest "Looduse aabits" kõneldi siis sama laialt kui praegu mõnest poliitilisest skandaalst...

Ajad muutusid, sotsialism ja "rahva võim" jäid piiri taha. 1991. aastal, täpselt 70 aastat asutamisest, otsustati taasluua iseseisev ornitoloogiaühing. Salajasel hääletusel valiti 9-liikmeline juhatus, mille esimeheks valiti Raivo Mänd. Aastase tegevuse järel raporteeris hr. Mänd (praegune Tartu Ülikooli professor): "Juhatuse edasise tegevuse tulemusel õnnestus saavutada ühingu põhikirja kinnitamine 20. juunil 1991 Tartu linnavalitsuses ja tema registreerimine täieõigusliku juriidilise isikuna. ... Tänapäevase seisuga koosneb ühingu liikmeskond 115 inimesest, sh. 6 auliikmest, 43 tegevliikmest ja 66 vaatlejaliikmest."

10 aastat hiljem on Eesti Ornitoloogiaühingul üle 7 korra rohkem liikmeid, 6 täiskohaga ja rida osalise koormusega töötajat, ligi 60 ruutmeetrit kontoripinda, päris oma tehnilised vahendid ning aastaelarve on suurenenud üle kahekümne korra. Struktuuri pole enam vana: lisaks juhatusel on nüüd olemas ka 13-liikmeline nõukogu.

Eks näis, kuidas me omadega hakkama saame kümne aasta pärast!

Reministsentse ornitoloogiasektsioonist 1950ndatel

Olav Renno, EOÜ auliige

Kui meenutaja 1951. aasta sügisel Tartu ülikooli bioloogiat õppima jõudis, oli Eesti NSV Teaduste Akadeemia juures asuva Loodusuurijate Seltsi ornitoloogia sektsioon jõudnud oma pärastsõjaaegse tegevuse viiendasse aastasse. Viljandi koolipoisi ja noore naturalistina olin Ülo Järvekülje (1929-1989; alates 1959 Ü. Tuul) juhendamisel teinud linnuvaatlusi 1948. aastast peale, saanud 1949. aastal LUS-i usaldusmeheks, kohtunud samal suvel Bioloogia Instituudi zooloogia sektori juhataja Eerik Kumariga, uurinud juulis 1950 LUS-i lähetuse toel Võrtsjärve linnustikku ja teinud sel teemal 25. jaanuaril 1951 ornitoloogiasektsioonis ettekande. Ka 1950./51. kooliaasta Tallinna Polütehnilises Instituudis ei olnud mul ornitoloogilises mõttes "nahka läinud" tänu ENSV Riikliku Loodusteaduste Muuseumi direktori asetäitjalt August Mangult (1914-1996) saadud õpetustele ja LUS-i bioloogia sektsiooni koosolekute küllastamisele.

Baltimaade I ornitoloogilise konverentsi (Riias, jaanuar 1951) järel elavnes linnuteaduslik tegevus Tartus märgatavalt: kui eelmise nelja aasta sees peeti sektsioonis 15 koosolekut 20 ettekandega (sealhulgas 3 mammaloogilist)

kaheksalt ornitoloogilt (pluss ühelt hiireuurijalt), siis 1951. aastal 7 ja 1952 juba 11 koosolekut vastavalt 10 ja 15 ettekandega kokku 14 esinejalt. Teenekatele tegijatele (Aino ja Eerik Kumari, Loreida Pöder, Rudolf Tamm, Vadim Želnin, Viktor Masing) lisandus hulk "uut verd": üliõpilased Sven Onno, Ahto Jõgi, Eha-Mai Haaviste-Jõgi, kooliõpilased Mart-Olav Niklus ja Ants-Peep Silvere, head linnutundjad Hillar Pärjasaar ja Ülo Järvekülg ning pensionipõlveks Tartusse naasnud Aleksander Lint. Alustati uuema erialase kirjanduse demonstreerimist.

Sektsiooni esimees oli tollal (ja veel kümnekond aastat) professor Johannes Piiper (1882-1973), kelle 70. juubeliõhtust oli ka siinvestjal noore tudengina suur au osa võtta. Aseesimehena (ja tegeliku juhina) toimis Eerik Kumari (1912-1984), sekretäri amet oli Bioloogia Instituudi noorema teadusliku kaastöölise Loreida Põdra (1916-1993) kanda. Loodusuurijate Seltsi, mille kaudu sai sektsioon ettekandjate sõiduks Tartusse ja välitöödeks planeeritud summasid, esimees oli kuni 1952. aastani Karl Orviku (1903-1981), siis kaks aastat Harald Haberman (1904-1986) ja edasi Eerik Kumari. Tegelikult suheldi enamjaolt LUS-i vastutava sekretäri, kelleks oli kuni 1953. aastani Leida Mägi ja seejärel Linda Kongo. Ornitoloogiasektsiooni liikmed osalesid agaralt ka LUS-i ettekandekoosolekutel, esinesid mõnel korral seal oma uurimustega ja andsid seltsi 100 aasta juubeli koguteosesse kuus kirjutist.

Ornitoloogilise kirjandusega oli esialgu kitsas. Ennesõjaaegseid töid sai lugeda vaid erakogudest või ülikooli raamatukogu spetsfondist, võõrkeelne (st. läänes ilmuv) perioodika oli umbes 1955. aastani kättesaamatu, venekeelseid linnulugusid ilmus kaunis kasinalt. Suurt tulu oli Georgi Dementjevi jt. poolt kirjutatud "Nõukogude Liidu lindude" kuuest köitest, mille najal suuresti täiustus algajate linnuteadlaste vene keele oskus.

1953. aastast alates paranes olukord kirjatööde osas järjest: ilmus Kumari "Eesti NSV lindude välimääraja" (mida siiani olime kasutanud kasinal arvul paljundatud masinakirja-eksemplaridena), samuti kolm osalt linnu-uurimusi sisaldavat kogumikku ja I Baltimaade ornitoloogilise konverentsi tööd (eestlastelt neli artiklit). Need ja edaspidigi ilmunud artiklid (kuni 1956 paarkümmend, 1957-60 juba 6080 kirjatükki igal aastal) olid kahtlemata linnuvaatluste ergutajaiks linnuhuviliste hulgas.

Mõningast tuge pakkusid "Abiks loodusevaatlejale" sarjas aperiodiliselt ilmunud meetodilised juhendid, mida näiteks 1955. aasta lõpuni oli LUS kirjastanud 22, sealhulgas 5 ornitoloogilist. Paraku jäi osa plaanitud juhendite käsikirju valmimata ja ilmunata. Selle puudujäägi aitas aga täita 1954 trükist tulnud "Eesti NSV linnud", milles E. Kumari esitas ka vägagi põhjalikud ülevaated lindude kehaehituse, elupaikade ja leviku, ökoloogia, uurimismetoodika ja paljude muude küsimuste kohta, nii et kes targemaks saada soovis, seda ka võis.

Kumari poolt järjekindlalt sektsiooni arhiivi nõutud koosolekutel peetud ettekannete tekstid panid aluse sisukale kogule, milles 1955 oli 90 käsikirja ja 1960 juba üle 200. Noortele autoritele andis kasulikke kogemusi Kumari tava

igäühe paar esimest kirjapanekut läbi vaadata, kaheldavaid seiku arutleda, stiili ja kompositsiooni parandada. Sai traditsiooniks, et sektsiooniga liitunud algajad ornitoloogid andsid ettekande-koosolekutel ülevaate oma kodukoha linnustikust. Rea aastate ettekannete lühikokkuvõtted avaldati 1958 ühes "Abiks loodusevaatlejale".

Ornitoloogiasektsiooni ulatuslikumaks ettevõtteks oli ornitofenoloogiliste andmete kogumine lindude kevadise saabumise ja sügise lahkumise kohta alates 1947. aastast. Vaatlusvõrk hõlmas 1955. aastaks kuni 100 LUS-i liiget ja usaldusmeest, kellelt saabus igal aastal kuni 72 kevad- ja kuni 28 sügisvaatluste materjali. Kaustade-blankettide väljasaatmiseks korraldas sektsiooni sekretär hoogtöö-õhtuid, millel osales ikka pool tosinat tudengit. Ka lindude rõngastamine käis sektsiooni kaudu, olles nüüdisaegsete arvudega võrreldes päris vähene: 1953 sai Moskva rõnga 2576 lindu, enne seda alates 1947 vaid 1605, 1954 aga pisut üle kolme tuhande. Kuni 1953. aastani organiseeris rõngastustööd Loreida Pöder, seejärel Ahto Jõgi.

1953. aastal valmistas Viktor Masing, kes oma valesti laabunud eluloo tõttu ei olnud ülikooli lõpetamise järel kutseliste ornitoloogide hulka mahtunud, ette valge-toonekure pesapaikade loenduse juhendi ja vaatluslehe vormi, kuid esimene sõjajärgne loendus sai teoks alles järgmisel aastal, organiseerijaks Olav Renno nagu 1955. aastagi suvel. Linnuhuvilistele ja koolidele saadetud kirjadele ning ajalehtedes avaldatud üleskutsetele reageeriti üsna elavalt; tulemusena saadi andmeid 380 pesa kohta. Alates 1957. aastast võttis selle ürituse enda vedada Heinrich Veromann (1926-1991).

1952. aasta alul algatas sektsioon lindude päeva tähistamise Eestis; LUS komandeeris koolidesse esinema 5-6 üliõpilast-ornitooloogi, kes leidsid sooja ja tähelepanelikku vastuvõttu kümnes koolis. 1953. aasta kevadel esines juba 15 inimest 25 koolis kokku 4500 õpilasele.

Väga aktiivselt osalesid sektsiooni liikmed ja usaldusmehed Läänemere-Valge mere rändeteed kasutavate lindude sügisrände vaatlustel 1954-1960. Sõidud vaatlejate paigutamiseks toimusid enamasti ZBI veoautoga ja kujunesid omaette seminarideks. Sügisel 1957 korraldati vaatlused Virtsu ümbruses Puhtu ornitoloogiajaama baasil, mis andis sealsele peaaegu kümnele osalisele hindamatuid välitöökogemusi.

Puhtu ornitoloogiajaam kujunes väga intensiivselt kasutatud uurimis-, praktika- ja vahepeatusbaasiks paljude bioloogiarude esindajatele. Ornitoloogidena töötasid seal Ahto ja Eha-Mai Jõgi igal suvel alates 1952, harvemini Eerik ja Aino Kumari, Ene Kumari-Helm, Heinrich Veromann, kümnendi lõpust alates Jüri Keskpai, linnuparasitoloogidena Vilma Jõgis, Ants-Peep Silvere ja Ivo-Tiit Viilup. Hea linnutundja ja unustamatult koloriitne kuju, saartele pääsemise asendamatu abimees oli "Puhtu krahv" Elmar Savi (1906-1992).

1954 varakevadel lahkus instituudi teenistusest Loreida Pöder, kuna uurimismaterjali erinevast tõlgendamisest tulenenud vastuolud ülemusega olid talle lahendamatuks kujunenud. Vabanenud kohale kutsuti sellal ülikooli

diplomitööd kirjutanud Sven Onno, kellele planeeritud aspirantuur sai peale ülikooli lõpetamist neli aastat kooliõpetajana töötanud Ruth Lingi osaks. Ornitoloogiasektsiooni sekretäri ülesanded pandi siinkirjutajale.

Olin varem saanud bürokraadikogemusi kursusevanemana, ülikooli zooloogiaringi sekretärina ning üliõpilaste teadusliku ühingu aseesimehena, mistõttu ei olnud raske organiseerida ettekandekoosolekuid ja neid protokollida, koostada tööplaane (E. Kumari näpunäidete kohaselt) ja vormistada aruandeid, nõutada planeeritud esinejatelt õigeaegset valmisolekut ja hiljem tekste, mis instituudis ümber tipiti ja siis arhiivi pandi. Huvitav tööloik oli kirjavahetus linnuvaatlejatega, kellest mõnelegi tuli paraku selgitada ka seda, et "väga huvitav küll, aga ei tohiks tõi olla!" ja mõnikord sellest solvunud jälle vaatlejate hulka ennistada. Sektsiooni sekretäri ametis olin kaks aastat, seejärel rakendus selleks Ruth Ling.

Suursündmuseks oli mais 1954 Tallinnas peetud II Baltimaade ornitoloogiline konverents ja sellele järgnenud ekskursion Lääne-Eesti rabadele ja rannikuile. Eestlased tegid seal kaheksa ettekannet, mis leidsid kohale tulnud vene juhtornitoloogide poolt soodsat vastukõla. Meie noorteadlastel oli huvitav ja edasise arengu suhtes kasulikki kontakteeruda "vennasvabariikide" korüfeedega.

Jaanuaris 1956 toimus Leningradis I üleliiduline ornitoloogiline konverents, kus peale eelvihjatute oli võimalus kohtuda ka välisteadlastega (enamasti "rahvademokraatiamaadest", aga ka Soomest). Eestlasi oli kohal tubli pool tosinat, ettekandeid peeti kolm (E.

Kumari, R. Tamm, O. Renno).

III Baltimaade ornitoloogilisele konverentsile (Vilnius, august 1957) tehti Tartust lausa dessant: autobussitais eestlasi (üle 15) esitas 11 ettekannet. See sõit ja hilisemad arutelud andsid paljudele tollastele noortele linnumeestele võimsa arenemisimpulsi.

1958 taastati Eesti loodusuurijate päevade traditsioon. IV ELU Päeval peeti ka üheksa ettekannet lindudest.

II üleliidulisel ornitoloogilisel konverentsil Moskvast 1959 tulid eestlased välja üheksa ettekandega, neist neli oli ornitoloogiasektsiooni nimel.

IV Balti konverentsil 1960. aasta aprillis Riias oli kohal küll tosin eestlast, kuid ettekandeid oli kasinalt: ainult neli ja need kõik kutselistelt linnu-uurijalt.

Kümnendi teisel poolel avardusid publitseerimisvõimalused, mida ka linnuteadjad agaralt kasutama asusid. 1958 uuenes ajakiri "Eesti Loodus", mille veergudel eriti sageli esinesid Heinrich Veromann ja Ahto Jõgi. Alates 1955. aastast peaaegu igal aastal ilmunud LUS-i aastaraamatud ei ole ükski olnud ilma linnulugudeta, mõnes oli neid kuni kaheksa. Tähtsündmuseks oli "Ornitoloogilise kogumiku" ilmumine 1958, mis andis nagu järgmisedki köited ohtraid võimalusi ka harrastusornitoloogide töötulemuste avaldamiseks. 1959 ilmunud "Faunistiliste märkmete" esimene vihik kuulus valdavalt linnuteadetele.

Oluline osa ornitoloogiasektsiooni tegevuses vaadeldud ajal oli tollastel üliõpilastel, kes paraku küll kõik ei mahtunud oma esialgsete soovide kohaselt

"marjamaale", ent on enamasti jõudnud märkimisväärselt eneseteostuseni. Kummalisel kombel ei ole meil keegi peale Eerik Kumari jõudnud teadusdoktori kraadini ornitoloogias (selle astmeni promoveerusid küll Viktor Masing botaanikas, Jüri Kärner arengubioloogias, Toomas Frey metsanduses, Kalju Põldvere arstiteaduses; imetajaid uurinud ornitoloogiasektsiooni liikmetest Kalju Paaver, Harri Ling ja Arvi Järvekülg - viimane hüdrobioloogias). Teaduskandidaadi kraadini jõudnud on aga hulganisti: R. Ling, S. Onno, A. Jõgi, J. Keskpäik, V. Erik (ihtüoloogias), O. Renno, V. Lilleleht (biokeemias), V. Jõgis (parasitoloogias), M. Kahru (mereuurimises), A.P. Silvere (tsütoloogias), M. Hiimäe (rahvaluuleteaduses).

Muidugi oli ornitoloogiasektsioonis hulganisti teisigi, siinkohal nimetamata jäänud linnumehi ja -naisi, kindlasti rohkemgi kui eeltrükitud ridadel vilksatanud nimesid. Kõik nad on oma tegevusega aidanud laduda Eesti linnuteaduse ja -tundmise "hoonet" - niisamuti nagu sajad seni ornitoloogiale varem või hiljem sõrme või käe või rohkemgi andnud inimesed. Neile mõeldes võtan alati mütsi peast!

November 2001, Karksi

Nemo obligatur supra posse sua...

Vana vaatleja ülestähendus

Endel Edula, EOÜ auliige aastast 1998

Looduseuurijate Seltsi ornitoloogiasektsiooniga oli mul esimest korda tegemist 1960. aasta maikuul, mil juhtusin leidma põhjavindi pesa ja teatasin sellest seltsile Tartusse (Vanemuise 21). Oma kirjale sain kahtleva vastuse ornitoloogiasektsiooni esimehelt Ruth Lingilt.

Seepeale tuli täpsemini tõestada oma lindude tundmist. Kuna professor Erik Kumaril ei olnud võimalik Viljandisse tulla fakti kontrollima, külastas mind talvel selleaegne Kaansoo metsaülem Henn Vilbaste. Kurnast olid säilinud mõned munad, samuti oli alles pesa, küll veidi riknenud. Käisime vaatamas ka pesa asukohta metsas.

1960. aasta juulis tehti mulle ettepanek astuda LUS-i usaldusmeheks. Täitsin ka vastava avalduse ja 1961. aasta lõpuks oli käes usaldusmehe tõend nr. 480.

1961. aasta kevad-talvel, Henn Vilbaste külaskäigu ajal, oli mul Viljandimaal Viiratsi vallas Närskal üleval ka lindude toidumajake, kus käis kaunis palju linde söömas. Väikese ümbertegemisega sai majakese teha püüniseks ja et Vilbastel olid kaasas ka rõngad, siis tutvustas ta mulle ka lindude rõngastamist. Poole

päevaga rōngastasime 25 lindu. 1961. aasta kevadel sai minust ka lindude rōngastaja; samast kevadest lõõn kaasa mõnedes programmides (ornitofenoloogilised vaatlused jt.).

Pesaleidude osas tegutsesin veel omal äratundmisel, kuigi juba 1958. aastast olin iga pesaleiu kohta põhilised andmed üles märkinud, näiteks ka iga külastuse aegse pesa olukorra.

1962. aastal kuulutati välja ornitoloogiliste tööde võistlus, millest ka mina osa võtsin. Seal õnnestus võita teine auhind. Ornitoloogilise võistlustöö edasisel viimistlemisel ja trükkiandmisel olid abiks Sven Onno ja Heinrich Veromann.

Lindude tundmise ja ornitoloogilise tegevuse parandamiseks korraldati Puhtus juunis 1962 seminar, juuli lõpus aga loodusesõprade kokkutulek Vändras. LUS-i esimees oli sel ajal professor Erik Kumari, sekretär aga Linda Kongo. Iga-aastased juuli lõpu loodusesõprade kokkutulekud muutusid väga rahvarohketeks. Ekskursioonidel ja ka ettekannetes oli raskusi teema mõistmisega. Hiljem tegi LUS juuni lõpul eraldi kokkutulekud loodusevaatlejatele (usaldusmeestele), Looduseuurijate Päevad kordusid iga nelja aasta tagant. Suvistel kokkutulekutel premeeriti paremaid usaldusmehi peamiselt kirjandusega.

Aasta talvepoolel korraldas ornitoloogiasektsioon Tartus nädala sees mõnel õhtul ettekandekoosolekuid. Mõnel korral alates 1967. aastast olid ka minul mõned ettekanded Viljandi ümbruses tehtud vaatlustest. 1971. aasta 17. ja 18. aprillil oli ornitoloogiasektsiooni 50. aastapäeva tähistamiseks koosolek, kus esinesid Hans Trass, Ahto Jõgi, Lemming Rootsmäe, Erik Kumari, August Mank, Olav Renno ning külalised Lätist, Pihkvast ja Leningradist.

1977. aastal alustati linnuatlase materjalide kogumist. Hiljem (1985-88) tuli ka Baltimaade linnuatlase kogumine. 1978. aasta LUS-i juubelikogumikus olid sees paremate usaldusmeeste pildid ja andmed tegevusest. 1986 hakati saatma infolehti andmetega ornitoloogilisest tegevusest.

Pesaleidude kohta hakkasin peagi peale LUS-iga liitumist täitma pesakaarte, seda tööd olen teinud tänaseni. 1987-88 võeti kasutusele uued, senisest suuremad pesakaardid.

Kuni 1968. aastani olid kasutusel Moskva signatuuriga linnurōngad, alates 1970. aasta sügisest sain rōngastada juba Matsalu rōngastega. Ka seda tööd olen teinud kuni tänaseni. Vahel on korraldatud rōngastajate kokkutulekuid ja seminare, millest mõnest ka osa võtsin.

1989 alustati "Hirundo" väljaandmist.

1995 valiti aastalinnuks rukkirääk, kelle uurimisele pühendati suuremat tähelepanu. Edasi on igal aastal olnud oma aasta lind; nende kohta on ikka ilmunud ka väikesed trükised. Lisaks on välisorganisatsioonide abiga ilmunud mitmeid voldikuid lindude elu ja kaitse tutvustamiseks.

Alates 1997. aastast korraldatakse ornitoloogiaühingu suvepäevi, mõnest olen ka mina osa võtnud. 1998 veebruaris võeti vastu uus ühingu põhikiri. Samal koosolekul valiti mind ka EOÜ auliikmeks.

Ühingu tegevus jätkub õige mitme projektiga; mõnest neist võtan ma jõudumööda osa.

August 2001, Viljandi

Linnuhuvilisena ELUS ornitoloogiasektsioonis ja EOÜ-s

Virve Ahas, EOÜ liige

... Seekord vuran liinibussiga Tartust Vändra ja Pärnu suunas, et tuttavaid külastada. On sügisene linnuvaatluste aeg. Vihmaste sügispäevade sekka eksis päikesekuldne nädalalõpp. Vaatan bussiaknast varahommikusse päeva ja püüan pilguga tabada igat lindu, pannes nad kohe ka lehekesele kirja. Sügisvaikus on linnuriigis märgatav. Ikka vilksatab mõni vares, harakas, näpuotsaga varblasi, ainult tootmishoonete prahipaikades ja värskel künnil on kodutuvide, hakkide ja kajakate parvi. Oi, missugused erepunased vahtrad on seal eemal pargiservas! See oli Lahmuse - ja juba on nad möödas. Samamoodi nagu need kuldsed aastad aastate pikas reas - Matsalus...

Oli kuuekümnendate aastate algus. Olin juba seitse aastat õpetajaametit pidanud ja siis lõpuks oma unistuste rajale jõudnud - õppida bioloogiat Tartu Ülikoolis nagu kord mu ema. Soovisin küll kõigest hingest lindudega tegelema hakata, kuid mulle tehti selgeks, et rohkem on vaja neid, kes lindude toidu - putukatega - tegeleks... Nii sai minust entomoloog, kelle hing aga lapsepõlvest peale on kuulunud lindudele, eriti rannikulindudele. Kui ma kord ELUS ridades Vilsandile sain, oli mu suurim eluunistus täitunud. Ja kui praegu lendavad mu kodust üle lahkuvate hanede ja luikede parved, siis mõttes saadan neid lahele ja samas ootan juba nende tulekut tagasi.

Sel suvel jõudsin taas üle pikkade aastate EOÜ 80. sünnipäeva puhul taas Matsallu. Olin kord Matsalus kolm meeldesööbivat suve küllap ELUS usaldusmehena soovides ornitoloogiasektsioonis töötada, aga diplomitööks sai "Matsalu rannaniitude entomofaunast". Ka putukate maailm oli väga huvitav - eriti binokulaaris vaadatuna.

Oma kahapäüke tegin varakevadest hilissügiseni ja samas oli kogu selle ala linnuriik mu ümber. Tol ajal olin tihti üksi vaid putukate, lindude ja kolhoosi lehmadega neil niitudel. Ornitoloogid olid ju enamuses lahel ja saartel.

Olin esimene elanik Penijõe keskuse majas, teisel korrusel. Ronisin sinna poolvalmis tuppa redelit mööda. Ornitoloogid olid vanas mõisamajas.

Teisel suvel olime juba kõik uues majas. Imetlen alati tolle aja noorte entusiasmi, kes ilma rahata (vist mõni rubla päevaraha anti) suve läbi müttasid kaelani poris tenniste väel roostikus pesi otsides. Olid enamuses kooliõpilased. Ainuke naishing peale minu oli nooruke koolitüdruk Olga Sindist. Aga ta oli väga vapper ja tundis hästi linde.

Olid toredad väljasõidud meresaartele väga vana, suure, musta, katkise kaluripaadiga, mis meid tormis paaril korral oleks peaaegu lahe põhja jätnud: küljelaudade vahelt tuli vett rohkem sisse, kui välja loopida jõuti... Kitsikusest välja aitas meid ikka nii tasakaalukas ja muhe Valdur Paakspuu.

Saartel ööbida oli imetore. Aga päeval otsisime seal lindude pesi, loendasime neid ja kurnade suurust, tegime hautuseproove, rõngastasime noorlinde jne.

Mida me seal söime? Olid oma "kaevud" - auk maa sees, kuhu oli kogunenud vihmavett, sääsevastseid täis. See kurnati ja keedeti teed ja "törlönti". See oli nii maitsev, et pangene pada sai alati tühjaks. Paja pesemisega mehed erilist vaeva ei näinud. Kui mina kord püüdsin kõrbenud kihi alt põhja kätte saada, ütlesid ka mulle, et mis sa jandad - õõnsus veel küllalt suur, järgmine "törlönt" mahub veel sisse küll!

"Törlönt" oli vees keedetud lihakonserv, makaronid, manna, riis või mõni muu jahuaine, mida parasjagu oli. Või siis kõik kotisopid korraga sisse puistatud. Aga kõrvale hammustasime Lihulast ostetud vettinud tulihapu-soolast kahekilosel leivapätsist viilukese, sest rohkem seda leiba korraga ei suutnud süüa.

Sügiseseid tühjad hahapesad olid ikka veel nii kohevad nagu Jaan Naaberi magamiskott, mis üleni lukuga lahti käis ja tekiks peale võis võtta. Ta ei keelanud seda teistele, kui teda ennast seal ei olnud. Ei olnud ju majas veel kütet. See kott oli nagu rändlind üle mere tulnud ja toona oli see tõeline imeasi. Meenuvad Sven Onno naerused vidukil silmad prilliklaaside taga, mis meid ikka rõõmsale meelele tõid. Vahel noomis Olav Renno meid mõne lõrriläinud asja pärast.

Aga rannaniidud olid mu pärusmaa. Nii puhtad, nii linnupesarikkad, et putukakaha lööki oli vahel raske teha. Ja siis mu pea kohal seda tildrite, viglede ja kajakate kaebamist ja ründamist - see kõik on veel praegugi kõrvus ja paneb hinge värisema. See tunne on mind saatnud kogu mu elu.

Nüüd, kus teeme EOÜ-s projekte, edastame andmed kähku arvutisse, Internetti - et muidu ei anta raha... Kõik peab ikka kohe samal päeval kuhugi kokku jõudma. Kas jääb siis veel hing värelema kogu eluks? Või juhtub nii nagu sel suvel Matsalus kogesin - rannaniidud Penijõe kaldal olid umbe kasvanud, ainult mõni varblane sabistas põõsas. Oli küll vaatetorn. Aga mina vaatasin sealt mineviku päevadele ja ümbrusele ja kuulsin seal toleaegeid hääli. Loodan siiski, et kord saavad jälle needki rannaniidud Penijõe kallastel taas lindude pärusmaaks.

Oktoober 2001, Vissi küla

Eerik Kumari elutöö jätkub

Linda Metsaorg, EOÜ auliige

Eesti kuulsa looduskaitse entusiasti ja maailmas tuntud ornitoloogiaprofessori Eerik Kumari elutöö jätkub. See on jätkunud ja jätkub väga paljudes noortes, kes on oma kooliaastatel usinasti kaasa löönud loodusvaatlustel, ekspeditsioonidel, välilaagrites, bioloogiaolümpiaadidel, keskkonnaprojektides ja mujal.

1. Ornitofenoloogia

Üks oluline noori loodust vaatlema suunav kohtumine professor Kumariga toimus märtsis 1961 fenoloogiliste vaatlejate kokkutulekul Tallinnas. Kokkutulekutel tutvustati ühtlasi äsjailmunud vihiku "Vaatleme loodust" uut varianti. Selle vihiku juurde oli lisatud komplekt postkaarte linnu- ja taimepiltidega, mis tuli vaatlejal kohe pärast nähtuse kirjapanemist tagastada Noorte Loodusesõprade Keskmajale.

"Sesoonsed nähtused linnuriigis on silmapaistvad ja neid on kerge vaadelda," toonitas professor Kumari. Juba 1962. aasta kevadistest vaatlustest võttis osa neli tuhat õpilast, koole-vaatluspunkte oli üle 350. Iga vaadeldava linnuliigi kohta tehti keskmiselt 300 vaatlust. 70ndatel aastatel hoogustusid vaatlused veelgi, sest tänu postkaartidele saadi kiiresti teada, milline rändlind kuhu ja millal saabus. Kaartidel olid sellised liigid nagu kiivitaja, kuldnokk, põldlööke, linavästrik, sookurg, suitsupääsuke ja kägu.

2. Rasvatihase uurimine

Aastast 1971 algas Eestis massiline värvuliste rõngastamine, mille organiseerisid Matsalu ja Nigula looduskaitsealade teadurid. Erilist tähelepanu pöördati rasvatihasele, keda on küllaltki hea uurida pesitsusperioodil, rändel ja talvituspaikades. Uurimistöid tehti mitmes Eesti paigas tingliku nime all "Operatsioon "Parus"". See oli osa rahvusvahelisest programmist "Baltika", mis uuris Läänemeremaades lindude rännet.

Paljud Noorte Loodussõprade Keskmaja noortest ornitoloogidest püüdsid ja rõngastasid värvuliste vanalinde nende söötmispaikades. Rohkesti oli pesakaste üles seatud Viimsis ja Laagri ümbruses. Talvel rõngastati tihaseid väga mitmetes paikades Tallinnas ja selle ümbruses. Näiteks rõngastasid Tallinna noored 1975. aastal üle ühe tuhande tihase.

3. Paatsalu haudelinnustik

1972. aastal algatas ornitoloog Sven Onno kajakaliste uurimisprogrammi "Larus" Lääne-Eesti saartel ja laidudel. Tema valikul said Noorte Loodussõprade Maja ornitoloogide rühma tööpiirkonnaks Paatsalu laiud Pärnumaal. Meie töö eesmärgiks oli pesitsevate paaride arvukuse, munakurna suuruse ja linnupoegade koorumisaja määramine ning poegade rõngastamine. Lõksudega püüti ka vanalinde, et saada teada nende pesapaigatruudust.

Laiud on Paatsalu lahes võrdlemisi väikesed (2 ha suurused) ja ranniku lähedal, aga linnurikkad. Mõnel aastal pesitses ligi 2 tuhat paari. 1977. aastal rõngastasime näiteks üle 11 tuhande linnu. Kõige arvukamad on kajakad, seejärel tiirud, tuttvart, liivatüll, meriski jt.

Paatsalu oma mere- ja metsalindudega ning liigirohke puisniidu ja salumetsaga sai paariks aastakümneks noortele loodushuvilistele väärtuslikuks välitööpaigaks. Paatsalu haudelinnustiku pesitsusökoloogiat on oma uurimustöodes analüüsinud mitu õpilast. Seda on tehtud nii laidude (kokku 9), kui ka linnuliikide kaupa ning taasleiuteadete põhjal. Oleme saanud meie poolt rõngastatud lindudest teateid kogu Läänemere rannikult. Kalakajaka taasleide on kõige rohkem Taanist, kõige kaugem leid on Suurbritanniast. Naerukajakaid on leitud Saksamaalt ja Prantsusmaalt. Kõige kaugemalt on Paatsalus rõngastatud naerukajakat tabatud Liibüas, ühes oasis keset kõrbe. Luitsnokk-parte on leitud nii Põhja-Prantsusmaal kui ka Vahemere äärest. Kaugusrekord kuulub aga randtiirudele. Üks neist leiti Lõuna-Aafrika Vabariigis, teine aga Kesk-Aafrikas.

1994. aasta kevadel vormistasid Tallinna Lilleküla Keskkooli abiturientid Karl Oolu ja Peeter Lutsoja Paatsalu haudelinnustiku uurimisel kogutud andmete ülevaate tööks "Paatsalu".

4. Öppelaagrid

Metsalindude pesitsusökoloogiast on noored üle Eesti saanud oma teadmistele olulist lisa vabariiklikes öppelaagrites, mis leidsid aset Eestimaa eri paigus (Värskas, Luual, Porkunis, Neerutis, Palmes, Paatsalus, Kullamaal jm.). Neis looduse välilaaagreis algas päev alati linnuhälte kuulamise ja tundmaõppimisega. Linnuretkedele järgnesid päeva jooksul erinevates biotoopides tegelemised taimede, putukate, seente ja geoloogiaga. Parimate loodusetundjate väljaselgitamine öppelaagri lõpul aga lisas pinget ning tahet rohkem loodusest teada saada ja meelde jätta.

5. Barentsi mere linnulaatadel

Suve teisel poolel muutub linnuelu Eestimaal tagasihoidlikumaks, sest linnud on tegevuses poegade hooldamisega. Samal ajal Barentsi mere linnulaatadel alles algab pesitsemine. Oleme korraldanud kooliõpilastega linnurikastele saartele Kandalakša looduskaitsealal kolm ekspeditsiooni (14.-30.06.1971; 10.07-20.07.1974 ja 1.07.-16.07.1978).

1932 loodud Kandalakša looduskaitseala on üks kõige põhjapoolsematest kaitsealadest. Looduskaitseala koosneb kolmest saartegrupist: Kandalakša lahe saared, Barentsi mere Heina-saared ja Barentsi mere Semostrov (Seitsme saare kaitseala).

Külastasime ka Dalnije Zelentsõs merebioloogia instituuti. Seal uuritakse planktonit, et määrata kalade toidubaasi ning reguleerida kalapüüki. Instituudil on suur akvaarium, kus on esindatud peaaegu kõik Barentsi mere fauna liigid.

Rannik lõpeb Semostrovi saartel järsult, kaljusein laskub püstloodis või väikeste astmetega merre. Tuhanded merelinnud asustavad seda järsku seina, igal kaljunukil kükitab mõni kajakas või nn. "põhjamaa pingviin" – valgekõhuline tirk. Siin elatakse tihedalt koos korruste kaupa. Kaljuseina ülemisel lamedal pinnal, mis läheb üle rannikutundraks, peatub linde üldiselt vähe.

Kaljudel oleva mulla- ja turbakamara all pesitsevad urgudes lunnid. See on kummaline pardisuurune jässakas lind, lühikese kaela ja erakordselt suure peaga. Nokk on nagu kõrge lame kolmnurk, mida lind kasutab tangidena merelimuste kodade purustamisel ja labidana pesakäikude kaevamisel. Kaljukarniisidel istuvad tirkud meenutavad nagu riulitele paigutatud musti ja valgeid pudeleid oma püstaka kehahoiaku tõttu.

Tirkudega jagavad kaljukarniise väikesed hallid kaljukajakad, kelle pesad poolenisti ripuvad üle kaljuveere. Tavaliseks linnulaatade linnuks on krüüsel, keda Eestis elab ainult Pakri neemel.

Linnulaatade ainulaadsed linnukooslused andsid noortele teadmisi koloniaalselt pesitsevatest linnuliikidest, nende seosest merest saadava toiduga, milleks on peamiselt moiva. Selle liigi väljapüük aga kasvab, koos sellega väheneb pesitsevate lindude arvukus. Seda täheldasime juba 1978. aastal, kui suur osa kaljukajakatest istusid tühjadel pesadel.

6. Mustvaeraste sulgimISRänne

Õige ammu on juba rannarahvas tähele pannud, et heinaajal lendavad Eesti mandriosa, samuti Hiiumaa põhjaranniku ligiduses lääne suunas mustade merepartide parved. Ornitoloogid teavad, et need on mustvaera isaslinnud, kes on hüljanud tundravööndisse hauduma jäänud emaslinnud ja siirduvad sulgima Läänemere edela ossa ja Põhjamere lahtedesse Jüütimaa ümbruses. Alates juuli teisest poolest lendavad mustvaerad Soome lahe rannikul suurte paarituhandeliste ahelikena idast läände. Edela suunas lendamist takistavad kaugele merre ulatuvad pikad neemed, orienteerutakse ranniku järgi.

Kui palju neid suuri mereparte Eesti rannikult läbi rändab, seda on uuritud alates 1968. aastast. Meie vaatluspunkt asus Aegna saare Lemmiku neemel alates 1975. aastast, kus rühm noori ornitolooge (J. Elts, T. Voolaid, K. Metsaorg, J. Metsaorg jt.) 5 aastat järjest juuli teisest poolest augusti esimese pooleni sulgimise rände vaatlusi tegid. Rände kulminatsioon oli tavaliselt juulikuu viimasel dekaanil, mil päeva jooksul rändas läbi 18-19 tuhat mustvaerast, kogu vaatlusperioodi jooksul aga ligi 100000 lindu. Parved lendasid rannikust 50-4000 meetri kaugusel, lennukõrguseks 0,5-5 meetrit.

7. Lindude talvituspaik Lenkoranis

Talvel rändavad linnud alale, kus neil on võimalik toitu hankida. Arvukalt on talvel veelinde Kaspia mere rannikul, Kõzõl-Agatši looduskaitsealal Aserbaidžaanis.

Esimese retke sellele alale võtsime ette 1975. aasta märtsi lõpul, teist korda külastasime looduskaitseala südatalvel 3.-12. jaanuaril 1977, mil oli erakordselt külm talv. Mäletan, et Lenkorani subtroopikas olid sel talvel palmidki paksu lumekatte all. Lindudele puistati teele viljateri, sellele vaatamata oli külmast surnud linde.

Järgmised kooliõpilaste-linnuhuviliste rühmad külastasid kaitseala 1981., 1985. aasta märtsi lõpul ning 1987. aasta mai algul.

Kõzõl-Agatši looduskaitseala loodi 3.06.1929. Ta hõlmab kogu Kõzõl-Agatši Suure lahe ja Väikese lahe põhjaosa, neid eraldab kitsas Sara poolsaar ja stepp. Väike laht on tammiga merest eraldatud, et säilitada lahes veetaset, sest Kaspia veetase alaneb. Väike laht on kasvanud täis roostikku ja seal talvitub väga palju partlasi – sinikaelpardid, viupardid, tuttvardid, hanesid, 7 liiki haigruid (peamiselt hõbehaigrud ja öohaigrud), Suurel lahel talvituvad eksootilisemad liigid – flamingod ja pelikanid ning eriti arvukalt kurvitsalisi.

Stepialal talvituvad lagled ja haned, kõikjal võib näha röövlinde. Erilist hoolt kantakse punakael-laglede eest, nende talvituspaikadesse külvatakse teravilja. Stepi iseloomulikuks ja küllalt arvukaks liigiks oli väiketripp.

Kõzõl-Agatši looduskaitseala külastamine aitas mitte ainult näha lindude talvitusala ja õppida tundma uusi linnuliike, vaid õpilased said uut teavet Aserbaidžaanis rahva elust-olust ning nende omapärasest kultuurist. Palju eksootikat pakkus Bakuu vanalinn ning Surahanõ tulekummardajate residentsi nägemine.

8. Looduskaitsealadel

Põnevaid ja silmaringi avardavaid matku koos noortega on olnud mitmeid. Eespool oli juttu Kandalakša ja Kõzõl-Agatši looduskaitsealadest, mida külastati korduvalt. Peale selle on viibitud Astrahani looduskaitsealal kolmel korral (1964, 1972, 1980) ning mõnel kaitsealal ainult ühel korral, nagu Badai-Tugai (Karakalpakis 1983), Zeravšani (Usbekis 1984), Kaptšagai (Kasahhis), Okaa ja

Okaa-äärne (Rjazani oblast, 1988). Eraldi tuleks ära märkida veel igal kevadel mai algul toimunud 10-päevast õppepraktikat Krimmis ja Askania-Nova looduskaitsealal. Taolised praktikapäevad lõunamaises looduses kestsid 1980. aastast kuni 1990. aastani, mil tegime viimase neist traditsioonilistest kaugsõitudest.

Eestimaa looduskaitsealadest on enamkülastatavad olnud Nigula, Matsalu ja Viidumäe ning rahvusparkidest loomulikult Lahemaa, sest olen seal ise aastaid retkejuhitööd teinud. Siinkohal tahan tänada oma häid abilisi ekspeditsioonide korraldamisel, nagu Peeter Ernitsat, Kalev Rattistet, Jaan Künnapit ja Tiit Randlat.

9. Tänapäev ja keskkonnaprojektid

Elame ajastul, mil üha enam püüdleme säästliku arengu poole ning peame oluliseks loodushoidliku suhtumise kasvatamist noortes. Tegelike tulemusteni jõudmiseks on oluline loodusalane huviharidus, mis tagatakse materiaalse toetusega riiklikest ja keskkonnafondide vahenditest.

Koolivälise huvialaringide tegevuse süsteem Eestis on pärvinud tuntust välisriikides ning võetud eeskujuks Lääne-Euroopas (Taanis, Rootsis jm.).

Kahjuks on hakatud olemasolevaid ja end õigustanud huvihariduse keskusi rahaliste võimaluste puudumisel lammutama või nad on jäätud kiratsema, nende sisu ja vorm on moonutatud. Näiteks oli loodud selline asutus nagu nn. TELO (TE-tehnika, LO-loodus), mistõttu Loodusmaja nimigi kadus. 20. juunil 2001 likvideeriti seegi asutus ning noorte huvitegevus seal lõppes.

Kogu minu 15-aastase töö-aja vältel noorte loodusmajas (1961-1977) sai pingutatud Mustamäele kaasaegsema noorte looduskeskuse ehitamise nimel. 1978. aastal valmis see ühe katuse alla ehitatud hoonena Noorte Loodusesõprade Maja ning Tallinna Koolinoorte ja Pioneeride Palee ringide tarvis. Seega võttis Loodusmaja oma maa-alale teise koolivälise asutuse, et ehitustööde kulusid vähendada ning lõpuks uus maja valmis saada.

Lausa kurioosse loona lükkas aga oma pessa võetud käopoeg põhiasutuse ehk emaslinnu koos poegade pesast välja nagu see vahel linnuriigis juhtub, kui kägu muneb mõne teise laululinnu pessa. See on toimitud üsna õelal kombel – ei söö ise ega anna ka teistele! Selle näiteks võib tuua olukorra, kus Loodusmajale varem kuulunud akvaristika osakonna ruumid on seisnud pea 10 aastat kui tarbetu kola panipaik.

Seega puuduvad pealinna lastel võimalused pidevaks looduse tundmaõppimiseks vastavates erialaringides. Madal palk sunnib aga õpetajaid töötama maksimaalse tunnikoormusega ega võimalda tegeleda huvilistega pärast koolitööd. Loodusringid töötavad praegu ainult kolmes Tallinna eesti õppekeele ja kuues vene õppekeele koolis.

Elavam on loodusalane töö neis Eesti koolides, kus osaletakse rahvusvahelistes keskkonnaprojektides, nagu Läänemere projekt oma alaprojektidega, loodusvaatluste projektid, Globe, Noored Keskkonnareporterid jt. Nende kaudu

on tihenend suhted sõpruskoolidega Soomes, Rootsis, Taanis ja mujal Läänemere ääres ja kaugemalgi. Kõikides neis projektides on toonitatud vajadust uurida oma kodukoha keskkonnaseisundit ning vahetada tulemusi sõpradega. Koolinoortel soovitatakse ka tõstatada keskkonnaprobleeme kohalike võimuesindajate ees, rohkem kasutada meedia võimalusi ning alati teadvustada enesele, kuidas ma ise saan olukorra parandamisele kaasa aidata.

Kui tõele au anda, siis hetkel on noorte huvid siiski paljuski nende vanemate huvid, suunatud arvutiõpetuse ja võõrkeeleõpetuse kasuks. See on ka loomulik, sest ilma nendeta pole tulevikku ka kaasaegsel bioloogial. Kogemused ütlevad, et ükskõik kui häid programme, projekte ja ainekavasid me ka noorte tarvis ei koostaks, jääb alati raudseks tõeks looduse ja keskkonna õpetamine vaid looduses viibides. Ainult siis oleme suutelised peatama noorte eemaldumise meid ümbritsevast keskkonnast.

Olgu meil ikka hästi palju loodust praktiliselt tundvaid õpetajaid, kelle igapäevatöö ka väärtustatud saaks, küll siis lisandub rohkem loodushuvilisi noori. Pole vaja oodata, et lapsed hakkaksid loodust armastama, vaid neile tuleb seda õpetada juba maast-madalast ning luua selleks tingimused. Hädavajalik on Tallinnas, kus on üle 80 üldhariduskooli, avada uuesti nii õpilastele kui õpetajatele Loodusmaja kui loodusharidusega tegelev ja seda koordineeriv keskus.

Mitmed inimesed, kes praegu oma ametipostidel Eestimaa keskkonna ja looduskaitse probleeme lahendavad, on ilmselt selleks tõuke saanud koolipõlve tegevuse kaudu, kas Loodusmaja ringides või Lilleküla Keskkooli bioloogia süvaõppeklassis.

10. Elutöö jätkajad

Need on noored, kes on asunud Eestimaa looduse uurimisele, säilitamisele ja kaitsmisele või on selleks valmistumas üliõpilasena, magistrina või doktorikraadi kaitsmise kaudu. Tublisid loodusehuvilisi õpilasi on olnud palju, kuid igast keskkoolilõpetanute lennust on ikka mõned eriti "säravad tähed" meelde jäänud. Esiteks Loodussõprade Maja päevilt (1961-1977), nagu fotol:

Ees (vasakult paremale) Eero Haldre, Ago Sermann, Himot Maran, Kristjan Zobel, Andres Tomasberg, Pille Tomson, kirjutise autor õpetaja Linda Metsaorg, Helju Koger ja Kaja Metsaorg; taga Eerik Leibak, Tiit Maran, Toomas Help, Raul Vaino, Anton Baturin, Külli Kalamees ja Aime Treivärk.

Tallinna Lilleküla Keskkooli bioloogia süvaõppeklassidest (1978-1998) meenuvad need, kes osalesid Noorte Mereklubi merebioloogiaringis, nagu Toomas Armulik, Jüri Ehlvest, Siiri Nõva jt.

Enamik noortest, kes omal ajal olid aktiivsed ornitoloogiaringis või osalesid EOÜ linnuvaatlusprogrammides, on praegu tegelemas Eestimaa looduse uurimise ja kaitsega või peavad looduse hoidmist ja tundmist oma peamiseks hobiks.

Vaevalt, et õnnestuks siinkohal kõiki neid üles lugeda, kuid mõned nimed siiski, kes loodusasutustes töötavad:

- Jaanus Elts Eesti Ornitoloogiaühingus;
- Hanno Zingel, Liina Eek-Piirsoo, Riinu Rannap ja Kadi Tuul Keskkonnaministeeriumis;
- Lauri Klein Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskuses;
- Urmo Lehtveer, Lauri Lutsar ja Eerik Leibak Eestimaa Looduse Fondis;
- Tenno Drevs, Katrin Viljarand, Jonne Kotta ja Helen Orav-Kotta Eesti Mereinstituudis;
- Peeter Nõges ja Priit Zingel Võrtsjärve Limnoloogiajaamas;
- Üllar Ehrlich Majanduse Instituudis;
- Kaja Peterson Säästva Eesti Instituudis;
- Külli Kalamees-Pani ja Annely Ehlvest Tartu Loodusmajas;
- Mati Kaal, Tiit Maran, Mehis Viskar jt. Tallinna Loomaaias;
- Jüri Lember Eesti Mereakadeemias;
- Pille Tomson Karula Rahvusparkis;
- Meeli Galuzo Hiiumaa Keskkonnateenistuses;
- Heiko Kruusi ajakirjas "Loodus";
- Ülo Väli Eesti Biokeskuses;
- Tiit Hunt ja Loore Ehrlich Eesti Loodusmuuseumis;
- Peeter Ernits loodusajakirjanik "Postimehes"
- Tiina Reintal Sagadi Loodusekoolis
- Markus Vetemaa TÜ Zooloogia ja Hüdrobioloogia Instituudis;
- Allen Kaasik Mikrobioloogia Instituudis;
- Endrik Tõnsberg ajakirja "Kalastaja" toimetaja;
- Tiina Randlane, Martin Zobel, Kristjan Zobel, Andrus Tasa jt. Tartu Ülikoolis;
- Toomas Tuul ja Vallo Kruuser loodusfotograafid jne.

Noorte edukas tegevus looduse heaks annabki kindlustunde, et professor Eerik Kumari elutöö jätkub.

Oktoober-november 2001, Lahemaa-Tallinn

Alguses oli atlas

Toomas Jüriado, EOÜ projektijuht 1996-2001

Minu "ornitoloogiline ärkamine" oli hiline - hakkasin lähenema juba kolmekümnendale eluaastale, kui seitsmekümnendate keskel Eerik Kumari vastilmunud välimääraja abil esimesed linnud iseseisvalt määratud sain - vainurästa ja mustsaba-vigle....

Tegelikult olid küll hoopis kaugemas ajas olnud ka käigud Viljandi Pioneeride Maja ornitoloogiaringi, aga need olid ilmselt hästi põgusad. Igatahes ainus tõeliselt meelde sööbinud seik neist aegadest on salaküttide jälitamine Varese mägedes Enn Vilbaste juhtimisel... Mituteist aastat hiljem tuli siis "uus ärkamine" - muide, üle filateelia! - ja hoopis põhjalikum. Ühel hetkel viis see ka kontaktini LUSi ornitoloogiasektsiooniga: leidsin Raadi kalmistult kaelus-turteltuvi (toonase nimega veel türgi turteltuvi) pesa ja kuna olin kusagilt lugenud, et see lind on Eestis pesitsejana haruldane, andsingi leiust kirja teel teada. Sain heatahtliku vastuse sektsiooni sekretärilt Lemming Rootsmäelt, kes tänas, ent lisas, et ega see lind nüüd enam nii väga haruldane olegi. Ja pakkus ka lahkesti ennast mulle juhendajaks. Haarasin pakkumisest kinni ja nii olidki Ilse ja Lemming Rootsmäe mitmel korral mu "eraõpetajad"; tegelikult ka ainsad, kellelt tõesti sellist süsteemset õpetust olen saanud.

Just samadesse aegadesse jäi mu teinegi "taasärkamine" - pärast enam kui kümneaastast vaheaega tuli tagasi õige varases lapsepõlves tärganud ajakirjandushuvi. Kusjuures üheks põhiliseks kirjutamistemaks sai loodus, eelkõige esimesed tõelised linnuelamused - käigud Matsallu, Vilsandile, Emajõe luhtadele.

Ilmselt just nende põhiliselt "Edasis" ilmunud kirjatööde tõttu kirjutas mulle ühel kenal päeval arvatavasti 78ndal aastal Olav Renno ja küsis, kas ma ei tunne ennast piisavalt küpsena kaasa lööma Eesti haudelindude levikuatlase koostamisel. Ju ma siis tundsin, sest väike jälg on minust sellesse töösse tõesti maha jäänud: inventeerisin usinalt kaht ruutu, aga peale selle kirjutasin ajakirjandusele õige mitmeid atlasetöö-lugusid. Just need viimased on mulle praegu lisaks muidugi linnuatlasele endale mu tõntsiks jäänud mälu ainsaks toeks, sest paraku polnud mul tookord kommet vaatluste ülestähendamise kõrval muid päevikuid pidada...

Hoopis tõsisema jälje kui mina atlasesse, jättis kahtlemata atlasetöö minusse: just neist kahest-kolmest aastast on mu linnutundmine põhiliselt pärit; kui hilisemad aastad midagi oluliselt muutnud on, siis pigem küll teadmistest ühteist ära viinud kui midagi juurde toonud... Just atlasetööde aegu kuulsin mõndagi linnulaulu elus vähemalt teadlikult esimest korda - ja ei kunagi varem ega hiljem pole ma elus nii usinalt püüelnud iga mulle tundmatu laulja täiskindla määramise poole!

Mõni noorema põlve tõsimeelne linnumees võib nüüd pead vangutades küsida, et kas siis sellised algajad atlast tegidki. Ei, mitte ainult algajad. Ma usun, et vähemalt valdav enamik tolleaegsetest tipplinnutundjatest tuli selle algatusega samuti kaasa. Aga ilmselge on seegi, et nende pingutustest oleks jäänud väheseks. Näiteks linnu-uurimise eest palka saavatel inimestel on ju atlaseteo parimal ajal ikka ja alati kibekiired välitööd. Muidugi käidi nende kõrvalt ka rohketal "valgetel laikudel", vahel lausa "koondrühmadena". Aga üks olnud liikumisvõimalusedki veerand sajandit tagasi hoopis kasinamad kui praegu (mis siis, et tublisti odavamad - aga paljudest tookord isiklikke autosid oli!).

Jõudu mööda püüdsid atlasevedajad "alluvaid" koolitada. Ise sattusin käima vähemalt ühel, Virtsus toimunud seminaril, millest on meelde jäänud eelkõige linnuretked: see, kuidas Lemming Rootsmäe Puhtu metsas kannatlikult väike-kärbsenäpi laulu iseärasusi seletas, kuidas ma kusagil Kasselahe kandis elus esmakordselt selliseid põnevusi nagu veetallaja ja naaskelnokk näha sain. Aga meeles on seegi, kuidas üks vanemas keskeas meesterahvas näpuga puude poole osutas ja lauljat küsis, kusjuures selleks lauljaks oli muustrastas... Siis tuli mullegi esimest korda mõte, et mõne atlasekoostaja teadmiste-oskuste pagas on ikka kasin küll!

Ainus arvestatav "iseseisvaks kodutööks" sobinud õppevahend tuli tookord kätte Eesti Raadiost, kust läksid eetrisse Fred Jüssi ülipopulaarsed "Linnu-" ja "Looduseaubitsa" -saated: neid lindistati ja linnid käisid käest kätte. Praegugi on mul veel täiskomplekt kodus riulil tolmamas, sest töötavat lindimakki pole mul juba enam ammu... Aga linnulauluheliplaadid olid siis tõeline haruldus; kodumaiseid polnud lihtsalt üldse olemaski.

Teine varustusprobleem, mis tänapäeval ehk suisa uskumatu võib tunduda, oli jant kaartidega. Mis parata - "suurel ja murdumatul planeedikuuendikul" kehtis kord, kus vähegi korralik maakaart oli kättesaadav vaid vähestele pühendatutele. Niiviisi tuli atlasekorraldajail tegelda igivanadest kaartidest fotokoopiategemise - ja neile täpseid ruudupiire peale kanda polnud just kerge ülesanne. Esimese valuga see väheke untsu läkski ja see tõi kaasa asjatut lisatööd. Olen tookord kirjutanud: Jääb üle loota, et järgmise linnuatlase alustuspäeviks - küll tulevad needki! - on meie kaardindus seatud uutele alustele. No näe - kaarte on meil nüüd jalaga segada, aga atlase(taas)tegu ikka veel alustamata!

Muide, seoses kaartidega on naljaks meenutada veel üht seika. Mitmed vaatlejad polnud päris täpselt mõistnud oma ülesannet ja võtsid liigeses agaruses naaberruutudest lisa, jätmata samas täpsustamata, kummal pool ruudupiiri siis ikkagi üks või teine mitte-igapäevane liik pesitsevat leiti... Sellest tuli muidugi omajagu segadust ja taas liigset lisatööd. Eks tulnud "juurdekirjutusi" ka kasina linnutundmise tõttu, millega mõnelgi juhul kaasnes võimendajana taas ülemäärane innukus võimalikult palju liike oma ruudust üles leida. Selle vältimiseks oli küll lisameede - vaatluskoondi blanketil olid "kahtlasemad" (=haruldasemad) liigid tähistatud tärnikesega, mis tegi kohustuslikuks konsulteerimise nõ. proffidega.

80nda aasta kevadel nuriseti kõvasti sellegi üle, et kõigist lubadustest hoolimata jäi korraldamata nn. kakuseminar - just öökullide vallas tunnistas suur osa atlasetegijaid oma täielikku või paremal juhul suurt abitust ja vähiklikkust. Karta võib, et see auk jäigi atlasest selgelt silma paistma...

Sellel samal 80nda aasta kevadel olen kirjutanud sedagi, et kaasa on löönud seni umbes 300 linnuhuvilist ja et hädasti on vaja lisajõude, sest mitmel pool Eestis on liiga palju "valgeid laike", kuhu ühegi atlasesaadiku jalg veel jõudnud ei ole. Põhjuseks teadagi loodusesõprade elu- ja tegevuspaikade ebaühtlane "geograafiline jaotus" ning juba mainitud kasinad sõiduvõimalused. "Kate" ometigi leiti - 1982. aasta sügisel kuulutati välitööd lõppenuks, nii et esialgu planeeritud neli kevadet-suve venisid kuuele; lõplikuks ametlikuks osalejate arvuks jäi 405.

Kui keegi loeb eelkirjutatuist välja minu mingeid kahtlusi Eesti haudelindude levikuatlase kvaliteedi suhtes, siis neile ütleks ma nii: ma arvan, et välitöödel tehti ligilähedaselt maksimum, milleks võimelised oldi. Igal juhul olen ma nõus atlasetööde juhi Olav Rennoga, kes juba oma esimeses atlasit tutvustanud artiklis ajakirjas "Eesti Loodus" kirjutas: Töö, mida alustame, nõuab suurt täpsust, hoolt ja järjekindlust. Need omadused on atlase koostamisest osavõtjatele tähtsamadki kui täiuslik linnutundmine.

Pigem võiks uskumatuna tunduda see osalejate arv, nii uskumatuna, et kordan selle siin veelkord üle: atlasetöodes lõi kaasa 405 inimest. Päris kindlasti oli see Eesti harrastusornitoloogia tippaeg. Ja kes teab - kui oleks õnnestunud atlas kiiremini ära vormistada ja trükkida, jäänuks see õitseng pikemaltki kestma. EOÜ nõukogu liige Eerik Leibak kirjutas aasta 2001 mais tagasi vaadates nii: Aasatail 1985-1988 tehtud /Euroopa/ linnuatlase tööd nii edukalt ei läinud. Peamine põhjus oli see, et eelmine atlas oli siis veel trükist ilmumata ja paljudel kaastöölistel polnud motivatsiooni välitöödega tegelda. Selle väitega tuleb tahestatmata nõustuda... Meenutame, et atlas ilmus alles 1993...

Tean nime pidi enam-vähem kõiki praegusi EOÜ liikmeid. Kui nüüd näpuga atlasetegijate nimestikku pidi vean, leian enamasti mulle võõraid nimesid, mõnede puhul tunnen toredat ah-tema-ka!- tunnet. Kindlasti on paljud toonased kaasalööjad läinud juba Toonela-teile, ainuüksi atlase toimkonna kuuest liikmest on meie hulgast lahkunud neli... Aga palju tundub olevat ka neid, kellel aktiivne linnuhuvi lihtsalt tahaplaanile jäi; kes oskaks kõiki põhjuseid välja tuua!

Mu endagi loodusharrastus on olnud pigem tagaplaanil kui esile tõstetud; see, et ma mõneks aastaks ornitoloogiaühingusse tööle maandusin, oli pigem juhuste kokkusattumus kui asjade loogiline käik. Aga see on hoopis teine jutt. Praeguse jutu lõpetuseks tahan esiteks avaldada suurt heameelt, et olen nii vägevas asjas saanud kaasa lüüa ja teiseks tsiteerida veelkord Eerik Leibakut - mõeldes seejuures ise mitte ainult vajadusele uue altase järele, vaid ka võimalusele seeläbi taas inimeste linnuhuvi kasvatada:

Kuna meie senised atlased on vanad, tunnevad paljud ornitoloogid ja linnuhuvilised õigusega huvi, millal algavad järgmise linnuatlase välitööd.

Vastust ei tea praegu keegi. Oleks hea, kui saaksime oma rahvusliku linnuatlase välitöid ühendada üleeuroopalise atlase tegemistega, kuid euroatlase koostamise ja üllitamise raskused on ilmselt mõneks ajaks võtnud huvi lääneeurooplasteltki.

Ka Eestis on ühiskondlikud olud muutunud, atlasetöö mõttes mitte alati paremuse suunas - näiteks saavad võimalikud kaastöötajad atlasetööle pühendada nüüd kindlasti vähem aega kui sotsialismiajal. Kolmekümne aasta jooksul on aga lindude levikus ja arvukuses juba olulisi muutusi. Seega võiksime hakata kavandama eeltöid (sh. raha hankimist!), et näiteks viie aasta pärast alustada uue atlase välitöödega.

November 2001, Tartu

Iseseisvuse taassünd

Raivo Mänd, EOÜ esimees aastail 1991-1994

Päevinäinud jõelaev liikus tasakesi allavoolu. Ümberringi laius võimas Emajõe Suursoo - üks rändavate veelindude "paradiisidest". Laevatekil tunglesid kümned binoklite ja vaatetorudega varustatud eesti ja soome ornitoloogid, erutatult sumisedes ja aeg-ajalt hüüatades, kui vaatevälja ilmus järjekordselt midagi haruldast. Aga üheksa linnumeest kogunesid ühel hetkel teistest veidi eemale ja arutasid tükk aega midagi ägedalt. Need üheksa olid äsja taasiseseisvunud Eesti Ornitoloogiaühingu juhatus, kes pidas laeva pardal oma esimest töökoosolekut. Oli 1991. aasta kolmas mai.

Sisuliselt oli 70 aastat tagasi asutatud EOÜ tegutsenud aktiivselt kogu vahepealse aja, kuigi juba mõni päev peale oma asutamist oldi vabatahtlikult astunud Eesti Looduseuurijate Seltsi koosseisu omaette sektsioonina. Selle väärika ema rüpes elati õnneks kenasti üle ka läinud sajandi keskpaiga ühiskondlikud vapustused. Nõukogude võimu aastail, kui paljud organisatsioonid olid hoopis suletud, ühendas ELUS-i ornitoloogiasektsioon lõpuks sadu linnuhuvilisi. Pole siis ime, et üheaegselt Eesti rahva 1980-ndate tormilistel lõpuaastatel ärganud taasiseseisvumistungiga hakkas vaikselt idanema ka ornitoloogide vormilise iseseisvumise unistus. Teati ju hästi, et kõigis ümberkaudsetes vabades riikides olid linnuhuvilistel oma organisatsioonid, ja seejuures ühe maa kohta tavaliselt koguni mitu.

Esimeseks tõsisemaks läheneva muutuse märgiks oli ornitoloogiasektsiooni tegevust kajastava väljaande "Hirundo" ilmuma hakkamine 1988. a. märtsis. Oma ajakiri on midagi sellist, mis enamvähem vältimatult ühe elujõulise intellektuaalse

ühingu juurde kuulub. Kuigi algusaastail üsna kõhn ja kehvavõitu paberil, hakkas "Hirundo" mitmetele raskustele vaatamata number numbri järel ilmuma.

1989. a. juunis toimusid Puhtus I Eesti ornitoloogide päevad. Kuigi neile mitmetel põhjustel järge ei tulnud, võib seda sündmust oma ühendava idee poolest ehk pidada praeguste EOÜ suvepäevade eelkäijaks.

Siis varises valitsev režiim kokku ja selle varemeile hakkas kujunema uus ühiskonnakord. See tingis paratamatuid ümberkorraldusi ka mistahes ellu jääda tahtva organisatsiooni majandamises, teisest küljest pakkus aga uusi võimalusi ja väljakutseid. Ornitoloogide oma "kaubamärgi", oma pangaarve jms. vajadus muutus järjest aktuaalsemaks selleks, et hakata näiteks normaalselt suhtlema välismaa vastavate organisatsioonidega, korraldama oma üritusi ja kasvõi sellekski, et ajakirja väljaandmist jätkata. Otsustavad sammud ornitoloogide juriidilise iseseisvuse suunas astuti 1991. a. kevadtalvel, kui lähenes EOÜ asutamise 70. aastapäev. Mitmete läbirääkimiste järel esitas ornitologiasektsiooni juhatuse liige Andres Kuresoo 12. märtsil 1991. a. juhatuse koosolekul ettepaneku taastada EOÜ iseseisva organisatsioonina 1. mail, oma juubelpäeval. Juhatus kiitis ettepaneku heaks ja otsustas alustada ühingu põhikirja koostamist.

Järgnes pingeline ettevalmistustöö, mille pearaskus langes Eerik Leibaku, Andres Kuresoo ja Kalev Rattiste õlgadele. Kokku tuli puutuda kaunis tundmatu ja tollal üsna korraldamata bürokraatiamaailmaga. Pealegi on täiskasvanud lapse kodunt lahkumine valuliseks sündmuseks igale emale, nii ka Eesti Looduseuurijate Seltsile. Tänu poolte üksteist mõistvale ja kannatlikule suhtumisele laabus siiski kõik.

1. mail 1991. a. toimus Tartus ELUS-i üldkoosolek, millest osavõtjad soostusid ornitologiasektsiooni baasil taastama Eesti Ornitologiaühingu ja kinnitasid ühingu põhikirja. Samal õhtul tuli kokku EOÜ üldkoosolek, kus valiti taastatud ühingu esimene juhatus järgmises koosseisus: Taivo Kastepõld, Andres Kuresoo, Aivar Leito, Eedi Lelov, Vilju Lilleleht, Raivo Mänd, Tiit Randla, Kalev Rattiste ja Lemming Rootsmäe.

Iseseisvumise ja juubeli tähistamine kulmineerus 3.-4. mail toimunud 8. Eesti-Soome ornitoloogide päevadega, mille programmis oli loo alguses kirjeldatud laevaekskursioon Emajõel ja teaduskonverents. Osavõtjaid oli rohkesti mõlemalt maalt. Soome Ornitologiaühing ning Soome Linnuteaduslike Ühingute Liit olid kaasa võtnud juubelikingitused, mis toleaeagset kahe maa elatustasemetes erinevust arvestades kujunes värsketele ühingule üsna korralikuks stardikapitaliks. Kuna EOÜ-l paraku puudus veel oma pangaarve, siis peitis juhatuse esimees soomlastelt saadud margad esialgu lihtsalt oma tööruumi kapi ülemisele riulile kiirkõitjate taha. 4. mail toimus ka järjekordne üldkoosolek, kus esimese aasta liikmemaksuks määrati 10 vene rubla. Mainigem, et Eesti riigi iseseisvumiseni jäi siis veel peaaegu neli kuud ja oma raha tulekuni üle aasta. Üritus lõppes Otepääl eestlaste ja soomlaste ühise peoga.

Edasi järgnesid töökad argipäevad. "Hirundo" muudeti EOÜ ametlikuks häälekandjaks. Juuni lõpuks õnnestus ühing ka linnavalitsuses seaduslikult registreerida. Järgnesid pitsati hankimine ja arvelduskonto avamine tollal ainuvõimalikus pangas. Niisiis hakkas lisaks linnu-uurimisele ka iseseisev asjaajamine just kenasti laabuma, kui äkki pank koos arvetel olevate rahadega suure kolinaga pankrotti läks. Õnneks oli terve linnumehemõistus sundinud meid suuremat osa oma rahast endiselt ebaseaduslikult kapiriiulil kiirkõitjate taga hoidma. Sealt sai see nüüd välja võetud, uus arve avati vahepeal tekkinud uues pangas ja elu võis edasi minna. Järgnevad kümme aastat kujundasid EOÜ-le selle näo, mille all me teda praegu tunneme.

Oktoober 2001, Tartu

Igal linnul oma nimi

Eerik Leibaku, EOÜ linnunimetuste komisjoni sekretäri jutu põhjal üles tähendanud Toomas Jüriado

Eestikeelsete linnunimetuste väljamõtlemisega on ornitoloogiaühingu rahvas oma 80-aastase ajaloo jooksul päris korduvalt seotud olnud. Sest näiteks 20ndail aastail Tartu Ülikooli juures tegutsenud eestikeelsete zooloogiliste oskussõnade komisjonis olid kodumaiste lindude "ristimisega" ametis ikka need samad mehed, kes 1921 EOÜ-gi asutasid. Ja alates aastast 1972 Zooloogia ja Botaanika Instituudis sama tööd - aga hoopis laiemalt! - jätkanud komisjoni liikmed kuulusid Loodusuurijate Seltsi ornitoloogiasektsiooni. Ent alles 90ndaist on linnunimetuste komisjon tõepoolest otseselt ornitoloogiaühingu tiiva all.

Kõige esimese komisjoni töö tulemuseks oli ajakirjas "Loodus" 1922 ilmunud "Eesti lindude nimestik"; suurem osa neid nimetusi on tänini kasutusel. ZBI komisjon jõudis mõne aastaga luua maakeelsed nimetused peaaegu kõigile mittevärvulistele ja osale värvulistele; jäigast igal-perekonnal-oma-põhinimetuse-nõudest lähtudes viidi sisse terve rida uusi nimetusi ka Eestis pesitsevatele liikidele.

Esmajoones just komisjoni taksonoomiliste põhimõtete jäikus, sünonüümide võimalikkuse eitamine ja ülemäärane kiirustamine sünnitasid hulga nimetusi, mis tundusid mõnelegi loodusetundjale täiesti vastuvõetamatud. "Vastaliste" eesvõitlejaks sai toonane bioloogiatudeng Eerik Leibak, kes pärast käsikirjalise nimistuga tutvumist saavutas selle, et komisjoni esimees prof. Eerik Kumari pidas 1979. aastal LUS-i ornitoloogiasektsioonis ettekande nimetuste loomise põhimõtetest. Neile vaidles Leibak siis juba avalikult ajalehe "Sirp ja Vasar" veergudel vastu, teda toetas oma kirjatööga Jaan Kaplinski; muidugi võttis sõna

ka prof. Kumari ja üht-teist samateemalist käis ajalehtedest läbi ka teistest sulgedest.

Ometi polnud see diskussioon vähemalt mitte kõige olulisem asjaolu, miks Kumari-komisjoni töö lõpuks ikkagi trükisõnas avaldamata jäi; pigem oli põhjuseks soov nimekirja taksonoomiliselt täpsustada või võib-olla ka lihtsalt tehnilised probleemid. Igatahes on tookord moodustatud nimedest avalikkuseni jõudnud vaid väike osa - läbi "Loomade elu" linnuköite ja Eesti (Nõukogude) Entsüklopeedia. Kuna aga muud nõ. ametlikku allikat praegu käepärast pole, on nimetatud trükistes leiduvad nimed ka tänaseni kasutusel.

Komisjoni töö põhieesmärk on omistada igale maailma linnuliigile eestikeelne nimetus. Kui selle tööga nõ. ring peale saab, pole see kummatigi veel kõik: lindude uurimine jätkub, kirjeldatakse uusi liike ja alamliike, täpsustatakse taksonoomiat, muutub rahvusvaheline terminoloogia jne. Nii et silm tuleb eestikeelsetelgi nimetustel ka siis peal hoida, aga loomulikult on see hoopis väiksem töö.

Kellele seda kõike vaja on? Päril ilmsesti mitte ainult - või isegi mitte eelkõige - ornitoloogidele. Saavad ju viimased omavahel jutud kenasti aetud ka vaid lindude ladinakeelseid teadusnimetusi kasutades. Küll oleks päris veider, kui kena reisikiri kirjutaks *Struthio camelusest* ja mitte lihtsalt jaanalinnust või kui telediktor väänaks keele sõlme *Nucifraga caryocatactesega*, selle asemel et öelda lihtsalt mänsak... Kuna ilusaid tõlkeraamatuid ja välismaised loodusfilme on meil nüüd liikumas tohutult rohkem kui kümmeaastat tagasi, on vajadus omakeelsete nimetustegi järele määratult kasvanud.

Sest muidu tikusid tõlgid tegema sõnasõnalisi otsetõlkeid - enamasti ikka inglise keelest. Niiviisi võib hänilasest lihtsasti saada kollane linavästrik, põldlõokesest taevalõoke või kassikakust kotkaöökkull... Kui juurde tuleb ka piisake inimlikku hoolimatust või kiirustamist või rumalust, ongi käes sellised näited nagu lausa klassikaks muutunud sametvares tõmmuvaera asemel...

Võrreldes näiteks putukate ülirohke maailmaga on lindude liigirikkus ka tavamõistuse tasemel täiesti hoomatav - vähem kui 10 tuhat liiki. Ometi on komisjon praeguseks nimetada jõudnud neist umbes kolmandiku, nii et aastat kümme - kui mitte kakskümmend! - kulub veel. Leibak kinnitab varasematele õpetlikele kogemustele toetudes, et liigne kiirustamine tuleb asjale ainult kahjuks.

Mida siis komisjon praegu eelkäijatest teisiti teeb? Leibaku kinnitusele on mistahes terminoloogiakomisjoni töö suhteliselt sarnane ja seetõttu polegi põhimõtted väga palju muutunud. Kel asja vastu huvi, võib üles otsida E. Kumari "Eesti lindude välimäärja" viimase, 1984 ilmunud 4. trüki ja sealt leheküljelt 185 järele vaadata. Olulisemateks erinevusteks on nüüdne suurem julgus kasutada kohanimetusi ja vältida murdenimetusi troopiliste lindude nimetamisel. Samuti on mõnegi toonase põhimõtte tõlgendus muutunud, muidugi ei jagata enam rahvaid kultuur- ja kultuurita etnosteks jms.

Endiselt ollakse seisukohal, et nimi ei tohiks anda väärinfot linna süstemaatilise kuuluvuse kohta. Samas ei arvata õigeuskvalt, et sellest lähtuvalt peaks igal

linnuperekonnal olema erinev põhinimetus. Nii et tormilinnud jäägu ikka kõik tormilindudeks ja pingviinid pingviinideks, jagunegu nad siis just nii paljude perekondade vahel kui nad (parajasti kehtiva taksonoomia järgi) jagunevad. Samuti ei hakata süstemaatika põhimõttest lähtudes muutma juba ammu põlistunud nimetusi. Niiviisi pole karta ka seda, et kunagi hakataks otsima uusi nimesid selliste “eksituste” asemele nagu toonekurg või tormipääsu!

Oluline erinevus eelmise komisjoni põhimõttest on sünonüümide lubamine. Eesti lindude puhul julgustab see lindudest vähem teadvat inimest kasutama lapsepõlves selgeks saanud nime ja aitab alles hoida murdekeelseid nimetusi (ronk ehk kaaren); samuti püütakse sel moel tasahilju “sisse sokutada” sobilikumaid epiteete - näiteks maakotkas kaljukotka või putke-roolind soo-roolinnu asemele. Maailma lindude sünonüümsed nimetused teenivad lühiduse, taksonoomilise täpsuse või liigi omaduste täpsustamise, sobivate kohalike nimede kasutamise vmt. huve.

Linnu põhinimetuse ette käivate epiteetide valikul on püütud olla võimalikult mitmekesised ja üritada omistada linnuliikidele kõige informatiivsemaid, nõ. diagnostilisi “eesnimesid”. See pole sugugi lihtne - ja üks kõige libedamaid teid on ladinakeelse nimetuse otsetõlge. Olgu üldtuntud näitena toodud äsja juba mainitud soo-roolind, kelle kohta Veromann ja Rootsmäe ütlevad raamatus “Eesti laululinnud”, et täielikult väldib ta soid ja veekogudeäärseid roostikke, seega ei ole linnule antud nimi üldse kohane. Roolind on ta teadagi seetõttu, et enamik perekonna *Acrocephalus* linde tõesti elab roostikus, epiteet soo- on aga otsetõlge ladina palustrisest... Just seetõttu ongi nüüd välja pakutud eelmises lõigus toodud sünonüüm putke-roolind.

Selleks, et epiteetid tõesti head saaksid, kulub palju aega ja vaeva - just see komisjoni töö edenemise hoo eelkõige otsustabki. Muidugi on vaja häid linnuraamatuid, sest loomulikult pole Eestis inimest, kellel kõik 10 000 maailma linnuliiki selged oleksid. Aja jooksul on tasapisi hangitud küll erinevate geograafiliste piirkondade linnumäärajaid, küll üksikute linnusugukondade põhjalikumaid käsitlusi. Paraku käib suure hulga raamatute ostmine mittetulundusühingust EOÜ-le üle jõu. Nüüd ilmub Hispaanias õnneks kapitaalne maailma lindude koguteos, mille praeguseks trükivalgust läinud köited on ka kõik ühingul siiani hankida õnnestunud. Leibak ütleb, et need ilmuvad parajasti nii kiiresti, et komisjon oma “ristimistöoga” neile päris järele ei jõua...

Nagu enne juba öeldud, on vajadus emakeelsete linnunimetuste järele praegu märksa suurem kui kasvõi kümme aastat tagasi. Kodumaistest telekanalitest on komisjoni üles leidnud ETV ja Kanal 2, kolmandal, TV3-l pole paraku üldse ka erilist loodusfilmide näitamise kommet. Järjest sagedamini küsivad nõu kirjastused - Leibakule tulevad esimeses järjekorras meelde Entsüklopeediakirjastus ja “Varrak” - ja üksiktõlkijad. Ka mitme ajakirja toimetustes ei arvata, et just nemad on maailmas kõige targemad...

Üsna lootusetu tundub aga seis olevat ajalehtedega; ei teagi, kas eelkõige ajapuudusest või ülemäärasest enesekindlusest tulenevalt ei vaevuta naljalt

asjatundjatega konsulteerima ja tulemuseks ongi sellised sametvareste-taolised kohati lausa totrad või halenaljakad toor- ja väärtõlked.

Üks “suurtarbija” on komisjonil veel ka Tallinna Loomaaed - need linnuaedikute ja -puuride sildid, mis ilmale allaandnuna vahetusse lähevad, hakkavad kandma kinnitatud kodumaiseid nimetusi. Tõlkijate soove täidab komisjon muidugi meeeldi, aga teisalt lööb see harjumuspärase töörütmi mõnevõrra sassi.

Kõige pakilisemaks komisjoni ülesandeks peab Leibak juba “valmis” nimede riputamist internetti - ainult nii saab tahta, et ekslikud nimetused käibelt kaoksid. Ühtlasi oleks see suureks toeks komisjoni liikmetele endile ja ka ornitoloogiaühingu kontori töötajatele, kes aegajalt peavad keeleabi-telefoniks ümber kehastuma...

Lõpuks ka sellest, kes linnuristijaiks on ja kuidas nad töötavad. Leibaku sõnul on viiele komisjoni liikmele ühine see, et kõigi nimed algavad L-tähega ja kõik kannavad prille. Järjepidevuse kandjaiks on eelmisegi komisjoni liikmeiks olnud Ruth Ling ja Vilju Lilleleht (ühtlasi ka komisjoni esimees); veel kuuluvad viisikusse kaks Lõhmust - kirjanikust isa Aivo ja bioloogist poeg Asko - ning muidugi ka Eerik Leibak ise. 90ndail on komisjoni kuulunud veel ornitoloog Olav Renno, kes aga peale pensionile siirdumist loobus, ja meie hulgast lahkunud keelemees, menuka linnunimeraamatu autor Mart Mäger.

Koos käib komisjon umbes 8-10 korda aastas ja töötab siis pika tööpäeva, kusjuures Leibaku või noorema Lõhmuse käe läbi on tehtud põhjalik eeltöö ja käsitlemisele tuleva sugukonna liikidele rida võimalikke nimevariante ette valmistatud. See ei tähenda küll sugugi seda, et komisjoni töö käigus ei võiks tekkida hoopis mõni uus nimi: hiilgav, kõigile kaaslastele meeldiv idee võib tulla pähe kellele tahes, samuti võib tõesti hästi sobida nime x-keelne vaste - mitte juhuslikult pole komisjoni liikmed ka väga head keelte oskajad.

Niiviisi töötades jõuab päevaga kinnitada keskmiselt poolsada nime. Aga kui tehakse jälle mõne tõlkija huvides kiireloomulist “hädaabitööd”, võib “saak” olla hoopis väiksem - kui üks nime vajav liik on ühest, teine teisest ja kolmas veel kolmandast seltsist, on ümberhäälestumine vahel päris raske. Hoopis hõlpsam on linde nimetada süstemaatilises järjekorras või siis vähemalt sugukondade kaupa!

November 2001, Tartu-Tallinn

Koostaja ja tekstide toimetaja Toomas Jüriado
Kujundaja ja toimetaja Jaanus Elts
Fotod erakogudest ja EOÜ arhiivist

Eesti Ornitoloogiaühing, 2001

Külastusaadress: Tartu, Veski 4

Telefon: (07) 422 195
Faks: (07) 422 180

E-mail:
üldküsimused: jaanus@linnu.tartu.ee
linnukaitse küsimused: andres@linnu.tartu.ee
Euro-temaatika: mati@linnu.tartu.ee
ajakiri "Hirundo": hirundo@linnu.tartu.ee

Postiaadress: 50002 Tartu, pk. 227

Pangarekviisiidid:
Eesti Ühispank 401 arve 10152001603001
Hansapank 767 arve 1120263328